

**Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»**

Міністерства освіти і науки України

Кафедра журналістики

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Хрестоматія

**(МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ,
САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**(для студентів I курсу ОКР Магістр денної та заочної
форми навчання напряму підготовки «Журналістика та
медіакомунікації»)**

**Затверджено вченою радою Інституту філології
(Протокол № 4 від 30 грудня 2018 р.)**

Івано-Франківськ - 2019

ЗМІСТ

1.ТЕОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

ТЕМА: ЖУРНАЛІСТ В ПРОЦЕСІ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІ

Інформаційне поле журналістики (літера, соціальна інформація, структура інформаційної взаємодії)

ТЕМА: мотивація журналіста до пошуку інформації

2.ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

ТЕМА: ЗАРОДЖЕННЯ ЖУРНАЛІСТИКИ В АНТИЧНОСТІ

- 1.Красномовство Гомера. «Одіссея» (уривок)**
- 2.Красномовство у творах Гесіода. «Роботи і дні»**
- 3. Віппер Р. Ю. «Лекції з історії Греції»**
- 4. Вірші Солона.**
- 5. «Кам'яні листівки»**

ТЕМА: ПУБЛІЦИСТИКА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

- 1.Проповіді Григорія Великого.
«Беседа в 3-ю неделю по Пятидесятнице»**
- 2.Проповіді Гільдаса. Уривки з памфлету
«Про руйнування і завоювання Британії».**
- 3. Й. Хейзинг. «Осень Средневековья»**

ТЕМА: РОЗВИТОК ПИСЬМОВОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

- 1.Флавій Клавдій Юліан. «К Матери богів»**
- 2.«Темні століття»**
- 3.Беда Вельмишановний. «Церкова історія народу англів»**

1.ТЕОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

ТЕМА: ЖУРНАЛІСТ В ПРОЦЕСІ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІ (.«Основи журналістської діяльності» Підручник. За ред. С.Г.Корконосенко.)

Інформаційне поле журналістики

Літера (*littera*) - металевий брусочок (а в самому початку друкарства - дерев'яний) зі зворотним опуклим зображенням букви - стала таким же відкриттям людства, як колесо, електрику, радіо, електронно обчислювальна машина ... "Галактика Гутенберга", названа по імені геніального винахідника літери, вписала людство в світ розгалужених громадських зв'язків і відносин, вона обумовила і особливе сприйняття часу і простору. Шрифт як алгоритм "друкованої" цивілізації вибудував магістралі надійної, швидкої і всеосяжної передачі знань, уявлень, моральних норм і культурних традицій.

Винахід друкарського верстата і особливо його використання для тиражування інформації в усі більш зростаючих обсягах привело до появи *особливого типу інформації - журналістської*. Її специфіка обумовлена не тільки змістом повідомлень, а й наявністю в них соціально-культурного і політичного контексту. Будучи соціальною за своїм статусом, вона, на відміну від традиційних видів інформації, входить в матрицю соціокультурних цінностей. Легко побачити її залежність від логіки і динаміки розвитку суспільних знань і уявлень. Однак цим її соціокультурна цінність не вичерпується. "Багатотиражних друковане слово, яке увійшло спочатку в книгу, потім в газету, журнал, інші види друкованих видань, стало універсальним засобом розвитку людського інтелекту, закріплення і збереження живої пам'яті, передачі знань з покоління в покоління. Преса по праву отримала яскраві багатозначні характеристики: в'язучий речовина суспільства, шоста частина світу, громадський стаж, живий пульс суспільства, пропагандист, агітатор, організатор ... За словами відомого

французького вченого XVII в. Г. Ліхтенберг, більш, ніж золото, світ змінив свинець, але не той, що в кулях, а той, що в друкарських літерах, - так ото випереджує свій науково-історичний нарис про пресу Росії дослідник журналістики Б. І. Варецкий.

Свавілля влади, подвижництво "освітян", прагматичні, ринкові інтереси складається інформаційної індустрії ставали джерелами і "фільтрами" своєрідних інформаційних потоків. Оформляючись в ту чи іншу друковане видання, вони створювали певну систему громадського знання про світ і організовували своє коло споживачів інформації. Десятиліттями читаючи випуски однієї і тієї ж газети чи журналу, людина тим самим ідентифікував себе з образом світу, створюваним даними друкованим органом.

Цей "мікрокомунікаційний світ" не тільки просвічував, наставляв і розважав, а й створював своєрідну матрицю самовизначення людини. Уявлення, що формуються журналістської інформацією, доповнювали, почасти поглиблювали або "розцвічували" систему знань і цінностей, побудовану традиційними формами навчання, виховання і розваги. Інформація, що транслюється засобами масового інформування, за століття свого побутування в житті людей придбала відмінна, мабуть, тільки їй властиве властивість: вона стала соціальною.

Соціальна інформація - це сукупність знань, відомостей, даних і повідомлень, які формуються і відтворюються в суспільстві і використовуються індивідами, групами, організаціями, різними соціальними інститутами для регулювання соціальної взаємодії, суспільних відносин і процесів. Спочатку будучи "коліщатком і гвинтиком" механізму суспільно-політичних зв'язків, журналістська інформація видозмінювалася і трансформувалася разом зі зміною соціально-політичного устрою людського суспільства. Характер цих модифікацій якраз і обумовлений "убудованістю"

журналістики як соціально-політичного інституту в функціонування суспільної системи в цілому.

Системний характер взаємозв'язків журналістики і соціуму в цілому істотно ускладнюється в епоху глобалізації економічних, соціально-політичних і соціокультурних процесів. Будь-які кризи здатні привести в рух всю систему суспільних зв'язків аж до її радикального перетворення. Реформація командно-адміністративної радянської системи, як відомо, почалася з реалізації політики гласності - більш відкритого, ніж раніше, інформування мас про соціальну реальність у всіх її просторових і часових вимірах. Але головною причиною розпочатого соціально-політичної перебудови в Росії проте стало не стільки збільшення інформаційного потоку і включення в нього нових предметних колізій, тим і проблем, скільки зміна характеру інформаційного взаємодії в суспільстві.

У масовій свідомості доперебудовної епохи побутувало уявлення про те, що процес інформування - це вулиця з чітко налагодженим двостороннім рухом. Яка виходить із владних структур інформація доходить до адресанта і, заломлюючись у вигляді запропонованих суспільству норм, правил і схем, реалізується в способах дії величезних мас. "Зворотний потік" інформації, чітко регламентований тією ж владою, системою постанов ЦК КПРС, підзаконних актів і рішень виконавчої влади "про листи і відгуках трудящих", створював певний ритм функціонування командно-адміністративної системи.

Ухвалення законів про засоби масової інформації, про доступ до інформації та її захисту, приплив раніше закритих тем, відкриття нових для суспільства проблем спочатку розширили змістовну схему, а потім і привели до вибуху самої системи інформаційної взаємодії за типом "джерело інформації - приймач інформації". Вона стала розширюватися за рахунок включення

несанкціонованих ніким, крім самих учасників інформаційного обміну, адресатів та одержувачів інформації.

Політика гласності (1980-ті рр.), Як відомо, призвела до появи в процесі функціонування інформації нових суб'єктів взаємодії, а потім до формування нехай специфічної, з відомими варіаціями і нюансами, але *громадської за характером комунікації*. Публічне спілкування, без якого неможливо соціальна взаємодія в цивілізованому суспільстві, отримало, нарешті, не тільки санкціоновані "зверху" канали, але й набули нові, не властиві йому раніше "магістралі". Поява нових суб'єктів і залучення суперсучасних технічних засобів в якості матеріального носія стало, по суті, одним з основних механізмів соціально-політичної регуляції суспільної системи. З'явилася можливість перетворення публічного висловлювання в явище особливого роду - в матеріалізований голос "одиниці", який вже не "тонше писку" (В. Маяковський), а здатний підірвати громадську думку, поляризувати його і привести до змін в настрої мас.

Як категорія, структурує всі види руху в природі і суспільстві, інформація перестала бути тільки повідомленням, сигналом про зміну. Вона перетворилася в самостійну субстанцію поряд з речовиною і енергією. Сучасні дослідники, що займаються проблемами віртуально-комп'ютерного світу, інформацію безпосередньо пов'язують з матерією. Це дає підстави говорити про симптоми ще однієї революції в соціальній історії людства - "креалітичеськой". "Якщо неолітична революція була гарматної, то креалітичеськая - субстанціональная. Інформація та техніка із засобу діяльності людини перетворюється в середу її проживання"

Склалася нова для російського суспільства **структура інформаційної взаємодії** : інформаційний простір, бази даних, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура. Нові реалії істотно змінюють характер журналістської діяльності. *Інформаційний простір* як система засобів

масової комунікації, як джерело, засіб виробництва і трансляції інформації створює для соціальних інститутів і індивідуальних комунікантів необмежене поле діяльності. *База даних* як сукупність подані в об'єктивній формі матеріалів (статей, таблиць, розрахунків, нормативних та інших документів) є інформаційним полем споживання і використання в практичній діяльності для необмеженої кількості комунікантів. *Інформаційні ресурси* стосовно журналістської діяльності є цілеспрямовано формуються і творчо перетворені дані про суспільство для забезпечення взаємодії соціальних структур і окремих членів соціуму. Засоби масової інформації - це історично сформована соціально орієнтована *інфраструктура* в інформаційному просторі, і саме вони забезпечують виробництво і безперервне функціонування соціально значимої інформації. У надрах цієї інфраструктури створюється, відтворюється і комуніцирует, об'єднуючи суспільство, її головна продукція - журналістська картина світу. Вона відрізняється від інформаційної картини світу, яка є сукупним ефектом циркулювання інформації у всій Медіасистемі, а не тільки в журналістиці.

Журналістська картина світу являє собою особливу форму знання, оскільки вона виникає в результаті синтезу різних видів інформації та включає оцінку результатів пізнання по відношенню до досліджуваної реальності. Інформаційна картина світу, створювана безліччю всіляких медіа, є безмежним і слабо пристосованим для конкретного споживача полем звернення різної (за формою і змістом) інформації. У цьому "океані" різноманітних даних людина може втратити орієнтири або "потонути". Навпаки, картина реальності, яку надає журналістикою, більш конкретна, вона акумулює, об'єднує співвідносні з реальністю образи і уявлення. На відміну від "жорстких" математизованих і логізованих теорій природних наук і від знаків і символів гуманітарних наукових дисциплін журналістика робить надбанням всіх і кожного "м'яку" форму знання - не у вигляді схем і

формул, а в формі конкретних, часто зримих уявлень про спосіб взаємодії з природою і суспільством.

Мас-медіа виступають одним із суб'єктів організації життєвого простору людини, який тільки в процесі інформаційної взаємодії може почерпнути підтвердження своїх переконань, отримати відповіді на питання про влаштування свого життя, стратегіях взаємин з навколишнім його дійсністю.

Журналістська інформація є унікальним конструктом, що дозволяє здійснювати багатоваріантний процес виробництва і передачі соціально значущих смислів. Суб'єкти цього виробництва - автори повідомлень - відтворюють фрагменти реальності, осмислюючи образи і факти з точки зору їх соціальної значущості. У той же час соціальний контекст в процесі опредметнення реальності, як правило, складається під впливом особистісного бачення подій і суб'єктивного вираження їх змісту, тобто він залежить від світогляду, позиції, установок журналіста. У цій єдності "соціального - індивідуального" закладений евристичний (творчий) потенціал виробництва і відтворення соціальних смислів в журналістській діяльності. Саме ця двоїстість в першу чергу робить її творчістю, надзвичайно затребуваним суспільством. Процес становлення медіаподію, в який включається журналіст, надзвичайно привабливий для нього самого і виявляється надзвичайно потрібним публіці, яка чекає на не просто фактів, а їх подання в певній системі поглядів і оцінок.

У факті, що інтерпретується журналістом, міститься не тільки образ об'єктивно існуючої реальності. *Творча переробка інформації* - впорядкування, категоризація, осмислення - являє собою своєрідну переплавку пізнавальних процесів, обумовлених соціальною заданістю професійної діяльності. Журналіст, яка зрозуміла призначення і таїнства своєї професії, чітко усвідомлює завдання бути не тільки "літописцем" сучасності, але і зберігачем її цінностей - духовних, культурних і

матеріальних. Створюючи соціокультурну реальність в формі картини світу сучасної людини, журналістика як ніякий інший інститут суспільства сприяє збереженню та раціональному функціонуванню "жорсткого ядра культури" нації і країни в цілому - традицій, культурних і моральних цінностей та ін. Без цього неможливе стабільне існування суспільства, особливо в його перехідному або кризовому стані.

Професійні журналісти ясно бачать демаркаційну лінію, що відокремлює інформацію на благо суспільства від тієї, що може зруйнувати соціальну рівновагу. І критерій тут один - соціальна значимість публікацій.

ТЕМА: Мотивація журналіста до пошуку інформації
(«Основи журналістської діяльності» Підручник. За ред.
С.Г.Корконосенко)

Цифрові технології виробництва і трансляції інформації, панування сучасних засобів зв'язку звільнили журналістів від багатоденних і багатогодинних зусиль з пошуку актуальної інформації. Звільнили від витрат часу, але не від самого пошуку. Стрижнем журналістської діяльності, її законом, як і раніше залишається прагнення знайти унікальний, новий, ще ніким і ніде не позначений факт сучасності. І, як точно визначив американський психолог і лінгвіст Стівен Пинскер, автор бестселера "Мова як інстинкт", саме *творчий неспокій* продовжує керувати журналістським пошуком соціально значимої інформації.

У всякій діяльності, за визначенням психологів, "можна виділити мотивацію зовнішню, не пов'язану з характером роботи, і змістовну, коли зміст діяльності цікаво і приємно. Обидва види мотивації важливі, і не можна вважати, що один вид" вище "або" нижче "". В одному випадку журналісту лестить його положення в авторитетній газеті або телекомпанії, подобаються відрядження як подорожі за казенний рахунок, в іншому - тримає в полоні і

не відпускає пристрась до дослідницької роботи, самозаймання в процесі пошуків і створення "найголовнішою статті", приголомшливого сюжету. Ось чому при виборі рівня завдання, при визначенні автора або виконавця складного виду роботи необхідно орієнтуватися на знання темпераменту - свого і колеги-підлеглого, того, кому видається завдання.

Психологи встановили: люди, що відрізняються слабкою нервовою системою, - меланхоліки - сильніше мотивовані на виконання більш простих дій, ніж володарі темпераменту інших видів. Вони менше втомлюються і дратуються від одноманітності і повторення простих операцій. У таких людей максимум мотивації проявляється в задачах з більшою надією на успіх. У той же час люди з більш сильною нервовою системою і високою реактивністю - сангвініки і холерики - вважають за краще виконувати роботу, не регламентовану строгістю правил, сумісну з індивідуальним підходом до її виконання, з перемиканням на інші види діяльності. Такий режим створює оптимальні умови для функціонування їх нервової системи, дозволяє ефективно працювати тривалий час без перерви і з малим числом скоєних помилок. Флегматики і меланхоліки, навпаки, в умовах суворої регламентації виявляють велику опірність і продуктивність, ніж холерики і сангвініки. Тобто для власників різних темпераментів повинні існувати адекватні їм завдання і види роботи.

Важлива і міра мотивації, яка в побутовому діалекті позначається виразом "рубай дерево по собі". Сангвініки в більшості своїй не тільки беруться за вирішення завдань високої складності, а й, як правило, справляються з ними. Більш реалістичні в своїх часто скромних домаганнях меланхоліки і флегматики, так як вони знають міру своїх можливостей. Випадки завищених домагань на явно нездійсненні завдання відзначаються в діяльності холериків і окремих сангвініків. Існує об'єктивний психофізіологічний межа: великі звершення вимагають великих сил. Фахівцям відомий закон Еркеса-Додсон, який у викладі вітчизняних психологів виглядає так: "Чим сильніше бажання,

тим краще результати. Але - лише до певної межі. Якщо мотивація переходить через цей "пік", результати погіршуються ... Для розумової діяльності потрібно тонко диференційоване порушення обмежених ділянок кори головного мозку і одночасне гальмування інших, поруч розташованих ділянок. Сильні почуття пов'язані з високим рівнем збудження підкіркових центрів. Імпульси з підкірки "бомбардують" кору мозку, приводячи до її розлитого порушення, і інтелектуальна діяльність погіршується. Така нейрофізіологічна основа закону Еркеса-Додсона "У такому випадку, якщо дія цього закону незаперечно і "поспішати треба повільно", то яка все ж розумна міра мотивації у творчій діяльності?

За твердженням людей, які досягли висот у професії, цей захід визначає пристрасність, емоційне напруження, що спонукає до дії. І як би не здавалося це неправдоподібним і недоцільним нинішньому репортеру, не за три доби, а за лічені хвилини завантажувати з сайту Інтернету не три, а безліч рядків, саме така емоційна пристрасність і готовність до здійснення справи формує абсолютно необхідний для творчості рефлекс мети.

Все свідоме життя людини є рух від однієї мети до іншої. Знання мети керує вибором засобів, методів, форм і видів виконання роботи. Чим чіткіше поставлена мета, тим успішніше може бути вирішена задача. Чим частіше вирішується подібне завдання, тим успішніше закріплюється інтелектуальний рефлекс: здійснюється "перехід інтелекту в інстинкт" - процедура, на думку філософа А. Н. Уайтхеда, що формує підстави майстерності. Характер такого переходу в чималому ступені формує індивідуальний **мотиваційний профіль особистості** - своєрідну сукупність чітко або ж неявно виражених груп мотивацій, покладених в основу визначення мети. Фахівці виділяють *естетичні мотивації*, виражені в бажанні отримати задоволення від процесу або його результату, *сцієнтистські мотивації* - націленість на пізнавальну діяльність і розширення кругозору, *етичні* або *гуманні мотивації*, які проявляються в

щирому бажанні творити добро, допомагати людям. Є, зрозуміло, і *корисливі мотиви*, пов'язані з кар'єрним ростом, досягненням тільки матеріального благополуччя.

Мотиви по-різному конфігурують індивідуальний профіль особистості в кожному окремому випадку: десь панує гедонізм (отримання задоволення), десь - співчуття і етизм, а буває, що діяння не обходиться і без таємних або явних корисливих намірів. У творчій діяльності переважно бути особистістю, чітко усвідомлює і послідовно реалізує мотиви своїх дій. Наприклад, в статті журналіста Євгена Багата "Добре риє старий кріт", написаної в пору його творчого злету, так пояснюється самовідданість журналістської буденної роботи: "... В ім'я чого? Вранці мільйони людей - за чашкою кави і в трамваї, в ліжку, в ліфтах, у вуличній штовханині - буденним жестом розгорнуть газету, разом вдихнуть в себе повітря світу: воєн, стихійних лих, політичних подій, футбольних сенсацій - і через хвилину, вже втопившись від ємності цього першого на дню зіткнення з людством, побачать цЕ. Моя стаття ... " [\[4\]](#)

Журналісту, покликаному бути ходитиме у справах людства, бажано своєчасно визначити пріоритети мотивів діяльності. Чітка вмотивованість може стати основою репортерської спеціалізації, як у Василя Пєскова, нарисового "людинознавства", як у Лідії Графова і Інни Руденко, діяльного правознавства, як у Анни Політковської, або засобом позиціонування себе, як у О. Кушанашвілі та С. Доренко .. Згідно з висновками психологів, за рівнем мотивованості виділяються три основні групи:

- 1) *полимотивирована особистості*, що переслідують безліч цілей - від високих до делікатно приховуваних;
- 2) *мономотивированние особистості*, які сповідують, як герой Лермонтовської поеми "Мцирі", "одну, але полум'яну пристрасть" (до спорту, кримінальним новин і т.п.);

- 3) *"плоскі" особистості* зі слабкою мотивацією - проблема для будь-якого творчого колективу, оскільки "заразити" творчою ідеєю таку особистість неймовірно важко.

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

I. ТЕМА: ЗАРОДЖЕННЯ ЖУРНАЛІСТИКИ В АНТИЧНОСТІ

1. Красномовство Гомера. «Одіссея» (уривок)

Гомер порівнював красномовство з даром воювати. Про талант красномовця як дар самих богів читаємо в «Одіссей»:

Тож не однаково нас безсмертні боги наділяють –
Вродою, розумом бистрим чи то красномовності даром.
Зовсім нікчемною часом буває на вигляд людина,
Та божество її словом вінчає, і з захватом щирим
Дивляться всі на промовця, – упевнено й скромно на зборах
Він виступає, та всіх він увагу до себе приверне, –
Всі як на бога зорять, коли він по місту проходить.

Гомер звертає увагу й на те, що красномовцем можна стати в результаті навчання. Наставник Фенікс говорить своєму учню Ахіллу в «Іліаді»:

Тим-то й послав мене він, щоб всього тебе міг я навчити –
В слові пророчистим бути і в ділі поборником ревним.
Дослідники вказують, що в поемах Гомера зустрічається багато прикладів, що є проявами публічної промови (сварки Агамемнона й Ахілла, промови Одіссея, жалібні слова Пріама за своїм сином Гектором тощо). Ось як Ахілл втішає Пріама:

І, промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:
«О бідолашний, багато печалі душею зазнав ти!
Як же наблизитись до кораблів ти наваживсь ахейських
Сам, перед очі того, хто стільки синів твоїх славних
Зброї позбавив? Мабуть, і серце у тебе залізне.
Та заспокойся і в крісло сідай. Хоч як боляче нам,
Глибоко в серці сховаймо свою ми журу і скорботу.

Не допоможуть нічого найревніші сльози й ридання.
Долю таку вже богове нам, смертним направили нещасним —
Жити весь вік у журі, самі лиш вони безпечальні...»

2. Красномовство у творах Гесіода. (дидактична поема «Роботи і дні»)

Мовивши так, засміявся родитель безсмертних і смертних.
Славному дав він Гефесту наказ, щоб той якнайшвидше
Землю змішав із водою, поклавши всередину людський
Голос і міць і з лиця уподібнивши вічним богиням
Красної дівчини постать принадну. Афіні казав він
Різних мистецтв научати, щоб ткала прегарні тканини,
А золотій Афродіті круг чола її розілляти
Любість, і болісну хіть, і гризоти, що тіло з'їдають.
Ще і гінцеві Гермесу, аргусовбивці, розум собачий
В неї велів він покласти й навички крутійської вдачі.
Так говорив — і безсмертні послушали владаря Зевса.
Чинячи волю Кроніда, славетний кульга обоногий
Зараз зліпив із землі соромливої дівчини образ,
Підперезавши її, красно вбрала богиня Афін;
Діви Харіти й владарка Пейто начепили на неї
Щирого злота намисто, а Гори розкішноволосі
Всю її постать кругом весняними квітками прибрали.
Діва Паллада сама приладнала прикраси на тілі.
Аргусовбивця, гонець, наостанку поклав їй у груди
Мову облесну, всілякі омани і вдачу крутійську
З волі Кроніда, що тяжко громами гуркоче. Ще й голос
Дав оповісник богів і назвав ту він жінку Пандора,
Кожен-бо з тих, хто живе повсякчас на високім Олімпі,
Даром її дарував хлібоїдному людству на горе.

3. «Лекції з історії Греції» Р. Ю. Віппера

Остатки старинного общественного дома по Гомеру. <...> Это — большое помещение, куда сходятся потолковать соседи и где бывает довольно

шумно, нечто вроде общественного клуба для простого люда. <...> Дом имеет различное назначение: служит местом общественного приема гостей, местом общих торжественных трапез, затем ночлегом или для гостей, или для молодых неженатых членов общественного союза, для бессемейных и не имеющих хозяйства воинов, которые большей частью образуют определенную возрастную группу; затем дом служит для общественных развлечений, например танцев и мимических действий. Далее – это запасный общественный магазин, склад оружия, арсенал или склад товаров и питательных продуктов. Наконец, почти всегда в этом доме хранятся различные религиозные эмблемы, священные маски и костюмы, знамена, идолы и т.п., которые выносят в торжественных ходах или в мистических церемониях <...>. Но организация первоначального союза может ослабеть, расплыться – большой мужской дом тогда сохранит значение места публичного соединения для всей группы.

<...> В позднейшей общественной жизни греческих городов, напр. Афин, играют известную роль аналогичные формы в виде открытых публичных трапез и в виде собраний в обширных открытых залах, портиках и т.п., в которых сходится всякого рода люд для деловых сношений, для беседы, для отдыха .

4. Вірші Солона

Все горожане, сюда! Я торговый гость саламинский.
Но не товары привез – нет, я привез вам стихи.
Быть бы мне лучше, ей-ей, флегандрием иль сикинитом,
Чем гражданином Афин, родину б мне поменять!
Скоро, гляди, про меня и молва разнесется дурная:
«Это из тех, кто из рук выпустили Саламин!»
На Саламин! Как один человек, за остров желанный
Все ополчимся! С Афин смоем проклятый позор!

<... > всем равный дал и скорый суд.
Когда б другой, корыстный, злонамеренный,
Моим рожном вооружился, стада б он
Не уберег и не упас. Когда бы сам
Противников я слушал всех и слушал все,
Что мне кричали эти и кричали те,
Осиротел бы город, много пало бы
В усьобице сограждан.
Перевод Вяч. Иванова

Натхнені такою поезією афіняни почали війну й завоювали острів. Таким чином, політичні вірші Солоні були перш за все засобом впливу на суспільну думку й керівництвом до дії.

Для характеристики Солона очень важны отрывки из его политических элегий, которых более всего сохранил Аристотель в Политии. В этом источнике прежде всего открывается любопытная бытовая черта. Представитель партии или реформатор облакал свою политическую программу или общие политические идеи в форму песни. В произведениях этой общественной лирики перед нами выступают или воззвания вождя к партии, к единомышленникам, к народной массе, или политические завещания, политические апологи деятелей, сходящих со сцены. Исполнял ли автор сам публично свое произведение или поручал это особым исполнителям, но песни предназначались к распространению в народе, составляли свойственную эпохе публицистику и служили средством политической пропаганды.

Солон: *У великих справах не можна усім подобатися.*

Дорікай другові наодинці, хвали публічно.

Слово є образ справи.

5. «Кам'яні листівки»

На мрамуровій плиті, знайдений у 1959 р. у грецькому поселенні Дамалі, виявлено текст про греко-перські війни поч. V ст. до н.е., що оспівує мужність воїнів і свідчить про агітаційний вплив на суспільство. Ось уривок із нього:

«Боги! Постановили совет и народ <...> город вверить Афине, покровительнице Афин, и всем другим богам, дабы они охраняли и защищали от варвара страну. Сами же афиняне и ксены, живущие в Афинах, пусть перевезут детей и женщин в Трезену [под покровительство Питфея], архегета страны. А стариков и имущество пусть перевезут на Саламин. Казначей и жрецы пусть остаются на Акрополе, охраняя имущество богов. Все остальные афиняне и ксены, достигшие совершеннолетия, пусть взойдут на снаряженные двести кораблей и сражаются против варвара за свободу свою и других эллинов вместе с лакедемонянами, коринфянами, эгинетами и другими, которые пожелают разделить общую опасность»

II. ТЕМА: СХІДНА ТРАДИЦІЯ В ХРИСТІЯНСТВІ

1. Промови Василя Великого. О пресмыкающихся

Із проповідницьких творів Василя Великого до нас дійшли промови, послання, понад 200 бесід на різні випадки тощо.

О пресмыкающихся (*отр.*)

Да произведет вода пресмыкающихся, душу живую. Этим показано тебе, что плавающие животные имеют естественное сродство с водою: поэтому рыбы, надолго разлученные с водою, умирают, ибо не имеют дыхания, чтобы втягивать в себя воздух. Что для земных животных воздух, то для породы плавающих – вода... Такова злоумышленность в животных, не одаренных ни разумом, ни словом!

А я хочу, чтобы ты, подражающий умению и ловкости раков отыскивать пищу, удерживался от вреда ближним. Таков тот, кто с коварством приходит к брату, содействует невзгодам ближнего, увеселяется чужими бедами. Бегай того, чтобы под-ражать людям предосудительным, и довольствуйся собствен-ным. Нищета, при истинном самодовольстве, для целомудрен-ных предпочтительнее всякого наслаждения.

Не могу умолчать о лукавстве и вороватости полипа, кото-рый всякий раз принимает цвет камня, к которому легко приста-ет, поэтому многие рыбы, плавая без опасения, приближаются к полипу, точно к камню, и делаются добычею хитреца. Таковы нравом те, которые угождают всякой преобладающей власти, каждый раз сообразуются с обстоятельствами, не держатся пос-тоянно одного и того же намерения, удобно делаются то тем, то другим: с целомудренными уважают целомудрие, с невоздерж-ными невоздержны, в угодность всякому меняют расположе-ния. От таких людей нелегко уклониться и спастись от наноси-мого ими вреда, потому что задуманное ими лукавство глубоко закрыто личиною дружбы. Людей такого нрава Господь назы-вает волками хищными, которые являются в одеждах овечьих.

Бегай от изворотливого и многоличинного нрава, домо-гайся истины, искренности и простоты <...>. Рыба меняет столько морей, чтобы найти какое-нибудь удобство; что же ска-жешь ты, препровождающий жизнь в праздности? Праздность – начало злых дел. Никто да не извиняется неведением. В нас вло-жен природный разум, который учит присваивать себе доброе, а вредное от себя удалять <...>.

2. Іван Златоустий (344 – 407 рр.) Про священство (*уринок з кн. 5*)

Іван Златоустий (344 – 407 рр.) у всі часи вважався най-досконалішим зразком для проповідників. До нас дійшло більше 800 проповідей, у яких роз'яснюється майже весь Новий Завіт і багато чого зі Старого Завіту. Проповіді Златоустого прості, живі й переконливі. Здебільшого вони виголошувалися експром-том. Найвідоміші серед них – *«Шість слів про священство»*, *«Слово проголошувальне на Святий Великдень»*, що дотепер читаються священиками всіх церков на великодній утрні.

Про священство (уривок з кн. 5)

Думаю, що я уже досить наочно довів, який досвід пови-нен мати наставник у боротьбі за істину; крім того, хочу сказати ще про один предмет, який буває причиною багатьох небезпек, або, точніше, не він, а ті, що не вміють добре ним користу-ватись, сам же подасть спасення і багато добра, якщо ним будуть займатись мужі ревні і здібні.

1. Що ж це? Великий труд підготування проповідей, при-значених для народу. По-перше, ті, що ними опікується пастир, переважно не хочуть вважати проповідника учителем, а, став-лячи себе вище від учнів, займають позицію глядачів, присутніх на світських видовищах. І як там народ ділиться – одні приста-ють до одного, а інші до іншого, – так і тут, розділившись, одні переходять на бік того, інші – на бік сього і слухають проповід-ників прихильно або неприхильно. І не тільки в тому полягає складність, але й в іншому. Якщо комусь із промовців трапиться вплести у свою бесіду щось, що вже використали до нього, то він наражається на більші докори, ніж викрадач чужих грошей. З таким звинуваченням часто стикається навіть той, кого лише підозрюють у цьому, хоча він у нікого нічого не запозичав. Та що казати про чужі праці? Буває не вільно йому весь час користуватись плодами власного духа, бо багато з тих, що звикли слухати не задля науки, а задля розваги, сидять там наче судді трагедії або гри на кифарі. І та сила слова, яку ми визнали зайвою, виявляється тут потрібною не менше, ніж у софістів, коли вони змушені сперечатися між собою.

2. Отже, треба великої сили духа, що набагато перевершує мою смиренність, щоб відволікти народ від тієї невідповідної і безхосенної розваги і привчити його до слухання з більшою користю, аби він підкорявся і йшов за проповідником, а не щоб той керувався примхами людю. Цього неможливо досягнути інакше, як двома способами: зневажанням похвал і силою слова. Якщо не буде бодай одного, то і другий окремо від першого буде без користі. Якщо той, що зневажає похвали, не проповідує науки «люб'язно і з сіллю», то втрачає всяку повагу народу і не отримує жодної користі зі своєї великодушності; а якщо, вправний під тим оглядом, стане захоплюватись славою грімких оплесків, то однаково зашкодить і людям, і собі самому, бо, женучись за похвалами, прагнутиме проповідувати радше для приподобання слухачам, як для їх користі. І як той, хто не клопочеться похвалою, обдарований силою слова, не піде за примхами народу, все ж не принесе йому жодної значної користі, бо не має досвіду проповідування, так і той, хто

під-дасться пристрасті до похвал, хоча має здібності повчати народ своїми бесідами, бажатиме проповідувати те, що народові подобається, аби тільки збирати голосні оплески <...>.

Златоустий залишив близько 250 листів, серед яких най-більшою популярністю користується цикл із 17 листів до його духовної дочки Олімпіади. Церква прославляє Івана у своїх молитвах:

«От небес приял еси Божественную благодать и твоими устами всех учишь поклоняться в Троице Единому Богу, Иоанн Злато-уст всеблаженный, преподобный, достойно хвалим тебя, настав-ника, являющего нам Божественное».

У виступах Златоустого формується поетика християнської проповіді. Його проповідь стає всеосяжним дослідженням люди-ни, де переплітаються філософія, релігія, психологія, художні засоби. Златоустий намагається зробити все, щоб людина відчула божественну красу і прагнула до її наслідування.

<...> Тогда впервые открылся прихожанам дар Иоаннова красноречия – ясного, изысканного, простого и удивительно приспособленного к потребностям времени <...>. Его речь всегда была отчетливой и плавной, многочисленные пояснения разнообразны и удачны. Он был таким сладкоглаголивым оратором и любимым для всех учителем, что в городе не было ни одного, кто не желал бы слушать его беседы <...>.

Проповеди поражают своей страстностью, глубиной мысли и разнообразием содержания – в них предлагаются наставления почти о всех частных предметах христианской деятельности. Во все годы своего служения Иоанн продолжал объяснять в беседах Священное Писание. Каждая из таких его бесед состоит из двух частей: в одной он толкует тексты Слова Божия, в другой рассуждает о нравственном состоянии своих слушателей и предлагает нравственные наставле-ния.

ТЕМА: ПУБЛІЦИСТИКА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Усне розповсюдження інформації набувало різних форм відповідно до загального характеру середньовічного мислення. «*Усна газета*», або так звані «ходячі хроніки»: хуглари, шпіль-мани, барди, скальди, трубадури, рапсоди, кобзарі, скоморохи, жонглери – діяли впродовж усього періоду Середньовіччя.

Проповідь була одним із основних методів комунікації у суспільстві. Вона виконувала різні функції: релігійну, соціально-просвітницьку та комунікативну.

1. Проповіді Григорія I Великого

Проповіді **Григорія I Великого** (бл. 540 – 604 рр.) у зв'язку з епідемією чуми, що лютувала у Римі в 590 р. Греки називали його **Двоєсловом** за твір *«Бесіди, або Діалоги про життя й чудеса італійських отців»*. У «Діалогах» зустрічаються зразки як морально-дидактичної, так і політичної публіцистики.

Беседа в 3-ю неделю по Пятидесятнице (отр.)

<...> Но тогда как я говорю сие, возлюбленнейшие бра-тия, вы войдите внутрь себя самих и рассмотрите тайные свои дела и помышления. Посмотрите, содеваете ли вы что-нибудь доброе внутри самих себя. Посмотрите, находите ли вы жребий звания своего в числе тех чинов, которых мы кратко коснулись. Горе той душе, которая не признает в себе ни одного из благ, нами исчисленных! Но еще большее угрожает ей горе, если она и знает, что не имеет сих благ, и однако ж не стенает. Итак, братия мои, о всяком таковом должно сильно стенать, потому что он не стенает. Итак, будем помышлять о дарах, полученных избранными, и возлюбим всею силою столь блаженный жребий. Кто не сознает в себе дарований благодати, тот пусть стенает. А кто сознает в себе многие, тот пусть не завидует другим в больших. Поелику и горние оные чины блаженных духов сотво-рены так, что одни поставлены выше других <...>.

2. Проповіді Гільдаса. 3 памфлету «Про руйнування і завоювання Британії».

Відомий своїми проповідями **Гільдас** (бл. 493 – 570 рр.), автор релігійно-повчального памфлету *«Про руйнування і завоювання Британії»*. Звертаючись до правителів, він закликає одуматися, припинити сваволлю, міжусобицю, при цьому чергує звертання з біблійними прикладами, які змушують віднести цей твір до розряду богословсько-риторичних. Сполучення різних родів словесності в тексті робить твір виразним свідченням перехідної епохи. Ось як він звертається до одного з правителів:

«Что же ты, островной дракон, изгнавший многих вышеупомя-нутых тиранов как из владений, так даже из жизни, не привык-ший к письму, выделяющийся пороками, превосходящий мно-гих могуществом, а равным образом и коварством, щедрый в дарах, неумеренный в грехе, сильный оружием, но более силь-ный в том, что губит душу, – это ты, Маглокун, как пьяный от

вина, отжатого из виноградной лозы содомской, бессмысленно погряз в столь старой черноте преступлений? Почему ты добро-вольно вешаешь на шею такое, я бы сказал, неотвратимое бремя грехов, подобных огромным горам?»

3. Й. Хейзинг «Осен Средневековья».

Про особивості життя й мислення цієї епохи писав нідер-ландський історик Й. Хейзинга в «Осени Средневековья».

<...> Не столь часто, как процессии и казни, появлялись то тут, то там странствующие проповедники, возбуждавшие народ своим красноречием. Мы, приученные иметь дело с газетами, едва ли можем представить ошеломляющее воздействие звучащего слова на неискушенные и невежественные умы того времени. Брат Ришар, тот, кто был приставлен в качестве исповедника к Жанне д'Арк, проповедовал в Париже в 1429 г. в течение десяти дней подряд. Он начинал в пять утра и заканчивал между десятью и одиннадцатью часами, большей частью на кладбище Невинноубиенных младенцев, в галерее со знаменитыми изображениями Пляски смерти. За его спиной, над аркою входа, горы черепов громоздились в разверстых склепах. Когда, завершив свою десятую проповедь, он возвестил, что это последняя, ибо он не получил разрешения на дальнейшие, «все, стар и млад, рыдали столь горько и жалостно, как если бы видели они предание земле своих близких, и он сам вместе с ними».

Когда же он окончательно покидал Париж, люди, в надежде, что он произнесет еще одну проповедь в Сен-Дени в воскресенье, двинулись туда, по словам парижского горожанина, толпами еще в субботу под вечер, дабы захватить себе место – а всего их было шесть тысяч, – и пробыли там целую ночь под открытым небом.

Запрещено было проповедовать в Париже и францисканцу Антуану Фрадену из-за его резких выступлений против дурного правления. Но как раз поэтому его любили в народе. Денно и ночью охраняли его в монастыре кордельеров; женщины стояли на страже, будучи вооружены золотом и камнями. Над предостережением против такой охраны, возглашенным от имени короля, только смеялись: мол, где уж ему было узнать об этом! Когда же Фраден, следуя запрету, вынужден был наконец все же покинуть город, народ провожал его, громко рыдая и вздыхая, ибо он оставлял их.

Где бы ни появлялся доминиканец св. Винцент Феррер, чтобы прочитать проповедь, навстречу ему из разных городов спешили простолюдины, члены магистрата, клирики, даже прелаты и епископы, дабы приветствовать его хвалебными гимнами. Он путешествует в сопровождении многочисленных приверженцев, которые каждый вечер после захода солнца устраивают процессии с самобичеванием и песнопениями. В каждом городе присоединяются к нему все новые и новые толпы. Он тщательно заботится

об обеспечении пропитанием и ночлегом всех, кто за ним следует, назначая самых безупречных лиц квартирмейстерами. Множество священников, принадлежащих к различным духовным орденам, сопровождают его повсюду, помогая ему служить мессы и исповедовать. Ему сопутствуют также нотариусы, чтобы прямо на месте оформлять акты о прекращении споров, которые этот святой проповедник улаживает повсюду. Магистрат испанского города Ориуэла объявляет в письме епископу Мурсии, что Винцент Феррер добился в этом городе заключения 123 актов о прекращении вражды, причем в 67 случаях речь шла об убийстве. В местах проповедей его вместе со свитой приходится защищать деревянным ограждением от напора желающих поцеловать ему руку или край одежды. Когда он проповедует, ремесленники прекращают работу. Редко бывает так, чтобы Винцент Феррер не исторгал слезы у слушателей; и когда он говорит о Страшном суде, о преисподней или о Страстях Христовых, и сам проповедник, и все остальные плачут столь обильно, что ему приходится надолго умолкать, пока не прекратятся рыдания. Грешники на глазах у всех бросаются наземь и с горькими слезами каются в тяжчайших грехах.

Когда прославленный Оливье Майяр в 1485 г. в Орлеане произносил свои великопостные проповеди, на крыши домов взбиралось столько народу, что кровельщик, услуги которого оказались необходимы, представил впоследствии счет за 64 дня работы.

<...> Из мощного воздействия проповедей лишь немного могло сохраниться в виде некоего элемента духовной культуры. Мы знаем, какое громадное впечатление производили проповедники того времени, но заново пережить волнение, которое они вызывали у своих слушателей, нам не дано. Письменное изложение этих проповедей не может донести до нас их живое звучание – да и как можно было бы ожидать этого? Даже для современников записанная проповедь мало что значила. Многие слышавшие Винцента Феррера, а затем читавшие его проповеди уверяют, как говорит составитель его жизнеописания, что они улавливали едва ли и тень того, что некогда слышали из его уст. И ничего удивительного. Все, что мы извлекаем из опубликованных собраний проповедей Винцента Феррера или Оливье Майяра, – это, по-видимому, не более чем исходный материал их красно-речия, лишенный всего их ораторского блеска и, подразделенный на «во-первых», «в-седьмых» и т.д., кажущийся сухим и рассудочным. Мы знаем, что потрясало народ: это возникающие перед ним снова и снова устрашающие картины адских мучений; это гремевшие раскатами грома угрозы неотвратимого наказания за грехи; наконец, лирические излияния на тему Страстей Христовых и божественной любви. Мы знаем, какими методами пользовались проповедники: никакой эффект не был здесь чрезмерным, никакой переход от слез к смеху не был здесь чересчур резким, никакое, даже самое крайнее повышение голоса не было здесь слишком сильным. Однако о громадном потрясении, которое все это вызывало, мы можем только догадываться, основываясь на неизменных рассказах о том, как разные города оспаривали друг у друга честь первыми заручиться обещанием

проповедника посетить именно тот, а не иной город; как советники магистрата и горожане окружали проповедников чуть ли не монаршими почестями; как проповедники вынуждены были порою прерывать проповеди из-за тяжких рыданий толпившихся вокруг них слушателей.

Однажды мимо того места, где проповедовал Винцент Феррер, вели к месту казни осужденных на смерть мужчину и женщину. Св. Винцент упросил чуть повременить с казнью и, поместив обе жертвы под амвон, с которого он проповедовал, заговорил о грехах этих несчастных. По окончании проповеди вместо осужденных обнаруживают только горстку костей, и народ убежден, что святой не иначе как испепелил тела грешников своим словом, а тем самым и спас их. Вызывавшиеся словами проповедей переживания, судорогой пронзавшие слушателей, тут же улетучивались, совершенно не запечатлеваясь в письменных изложениях этих проповедей [56].

Перевод Д. В. Сильвестрова

ТЕМА: РОЗВИТОЕ ПИСЬМОВОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ.

1. Флавій Клавдій Юліан(Юліан II Відступник «К Матери богов»

Остання спроба античності відстояти свою культурну традицію відбулася в середині IV ст., коли імператор **Флавій Клавдій Юліан(Юліан II Відступник, бл. 331 – 363 рр.)** спробував реставрувати античну релігію. Ворог християнства, він не зізнався у своєму безсиллі й не розкався у своїй злобі проти них. У битві з персами в Юліана влучила стріла. Помираючи, імператор з гіркотою сказав: «Ти переміг мене, Галілеєць!» (так називав він Ісуса Христа).

Юліан є автором низки творів (трактатів, промов, листів), спрямованих проти християн. Великою глибиною почуттів сповнені філософсько-релігійні трактати «До царя Сонця» й «До Матері богів», написані ним у формі промов.

К Матери богов

О, богов и людей Матерь! О, с великим сопредостольно восседающая Зевсом!
О, исток мыслящих богов! О, с богами умопостигаемыми в их пречистой
сущности совпадающая, ото всех их общую причину воспрियाвшая и
мыслящим богам передававшая! О, богиня, породительница жизни, и мысль, и
промысл, и душ наших созидательница! О, великого Диониса возлюбившая,
и отторгнутого Аттиса сохранившая, и его, в пещеру земли погруженного,
назад возвратившая! О, всех благ для мыслящих богов предводительница и

для зримого мира всего уделительница! Все нам блага во всем милосердно дарящая, о, дай ты блаженство – какового во главе богов ты являешься ведением – всем людям и всему народу ромеев! Всего более молю я об избавлении его от нечестия безбожества, и о даровании ему судьбы благосклонной, соправительствующей его господству многие тысячи лет. А для себя прошу того, что есть плод твоего почитания, – истины богословского учения, совершенного богослужения, во всяком деле, гражданском и военном, счастливого завершения, и живота кончины безболезненной и славной, и благой надежды на переселение в ваши пределы.

2. «**Темні століття**» (VI–VIII ст.) – період культурного спаду – знайшов відображення у багатьох жанрах *клерикальної лі-тератури*, найпоширенішими з яких були агіографія, проповіді, повчання, покаєння, «пенітенціарії», видіння, послан-ня, міраклі [60], викриття, діалоги тощо. Пізніше виникли *істо-ричні хроніки* (літопис, сага) і *літературно-дидактичні жан-ри* (міська політична пісня, духовні гімни, літургічні п'єси, «*exempla*» («прикладі»), легенди тощо). Особливе місце посіда-ли *попемічні трактати* про авторитет влади.

Життя святих. Найпоширенішим клерикальним жанром стали житія святих – короткі розповіді про життя, благочестиві подвиги і страждання християн, – які складалися на основі ска-зань про християнських мучеників у Римській імперії.

Специфікою середньовічної публіцистики була постійна апеляція до Святого Письма, праць отців церкви або творів Арі-стотеля. Ретельно збиралися й переписувалися тексти Біблії. Як зразок – монастир Віварій у Південній Італії, очолюваний одним з перших середньовічних християнських письменників Кассіо-дором (бл. 480–573 рр.).

Міраклі. Серед гімнів на честь святих з'явилися міраклі – середньовічні містерії, сюжетом яких було диво або житіє свя-того, або чудо Богородиці. Латинські міраклі найчастіше скла-далися й розігрувалися студентами напередодні свята якогось святого. Були міраклі, присвячені Миколі Чудотворцю (їх автор-ство приписують Геларію, учню Абеляра, та Жану Боделю). У XIII ст. у містах Франції засновують братства під назвою *cuys* [61], які влаштовували поетичні змагання, під час яких прославляли Богородицю і святих.

Пенітенціарії описували народні забобони, магічні обря-ди, ворожіння, чаклунство. Ці марновірства, на думку дослідни-ків, були фактами колективної свідомості й поведінки, а участь у масових діях (ритуалах, святах, жертвоприношеннях) сприяла усталеності цих колективів в аграрному суспільстві.

Родова потреба в колективі формувала структуру літера-турно-дидактичних жанрів. Збірки «*exempla*» являли собою моралізаторську ілюстрацію проповіді. Це своєрідні «картинки з життя», які надавали повчання переконливості. Живі образи святих, апостолів, грішників, демонів, чортів

відтворювали парадоксальну ситуацію причетності людини і до світу земного, і до царства Божого.

3. Беда Вельмишановний «Церкова історія народу англів».

Славнейшему королю Кеолвулфу – Беда, служитель Христа и священник
Согласно твоему желанию, король, я уже посылал тебе для прочтения и одобрения церковную историю народа англів, недавно мною завершенную; теперь же с величайшей охотой снова посылаю ее для копирования и дальнейшего изучения. Искренне радуюсь тшанию, с которым ты не только вникаешь прилежным ухом в слова Святого Писания, но и стремишься узнать о том, что было сотворено и сказано в прошлом, в особенности знаменитыми мужами нашего народа. Ведь если история повествует о добрых деяниях добрых людей, то вдумчивый ее слушатель побуждается подражать добру; если же она говорит о злых делах нечестивцев, то религиозный и набожный слушатель или читатель ее учится беречься от того, что есть зло и порок, и следовать тому, что признается добрым и угодным Богу. Сознывая это с присущей тебе проницательностью и заботясь о всеобщем духовном благе, ты пожелал, чтобы упомянутая история была лучше ведома и тебе, и народу, над которым поставило тебя Божественное Провидение. Теперь же, дабы развеять сомнения твои и тех, кто еще будет слушать или читать эту историю, я позабочусь о том, чтобы вкратце указать источники, из коих я черпал сведения.

Прежде прочих должен я назвать наставника и вдохновителя этого скромного труда, преподобнейшего аббата Альбина, ученейшего мужа, которого обучили в Кентской церкви блаженной памяти архиепископ Теодор и аббат Адриан, также почтеннейшие и ученейшие мужи. Он заботливо собрал все, что сохранилось в записях или в древней традиции о деяниях учеников папы Григория в Кентской провинции и в соседних землях. Все это, сохраненное его дивной памятью, он передал мне через священника Лондонской церкви Нотельма в письменных посланиях или в пересказе упомянутого Нотельма. После этого Нотельм отправился в Рим и получил дозволение нынешнего папы Григория изучить архивы святой Римской церкви, где он нашел письма блаженного папы Григория и других понтификов, которые по совету преподобнейшего Альбина послал нам для включения в нашу историю.

<...> В описании событий в разных частях Нортум-брийской провинции от времени стяжания ею веры Христовой до нынешних времен я не опирался ни на что, кроме достоверных свидетельств множества очевидцев, которые знали точно либо припоминали то, чего я не знал сам <...>. Смирренно прошу читателей не ставить мне в вину погрешности против правды, которые могут встретиться в моем сочинении, ибо в соответствии с истинным законом

истории я просто записал те из собранных сведений, которые счел полезными для поучения потомства.

Еще я смиренно прошу всех, кто будет слушать или читать эту историю нашего народа, чтобы они не забывали молиться о высшей милости ко многим моим слабостям, душевным и телесным, и воздали бы мне должное во всех землях. И за то, что я усердно собирал сведения о тех событиях в разных провинциях и местах, что достойны памяти и внимания их жителей, да воздадут мне эти провинции урожаем своего благочестивого заступничества.

ТЕМА: РУКОПИСНІ ГАЗЕТИ НІМЕЧЧИНИ

1. Вороненкова Г. Ф. Путь длиною в пять столетий: от рукописного листка до информационного общества. Национальное своеобразие средств массовой информации Германии (Исторические предпосылки, особенности становления и эволюции, типологические характеристики, структура, состояние на рубеже столетий). – «Языки русской культуры», 1999.

История немецкой журналистики констатирует, что вначале появились рукописные газеты, которые продолжали существовать и после появления печатных. Их предшественниками были «письма-но-восты», или «письма-газеты», а также листовки, уже тогда использовавшие графические средства. По заключению историков, листовки были удобны для массы неграмотных людей, так как содержали рисунок и небольшой текст, как правило, религиозного характера. С помощью листовок формировалось общественное мнение относительно разных событий.

<...> Письмо, будучи средством коммуникации и удобной формой информации, играло главную роль в отношениях между людьми и использовалось для передачи личных, деловых или политических новостей. «Письмо-новость» называлось в древние времена «письмами-газетами» (*acta diurna*), и это их значение сохранялось до XIX в. «Письма-газеты» готовились в Риме и рассылались при помощи государственной почты и частных почтмейстеров в различные провинции Священной Римской империи. По сути, они представляли собой ежедневные бюллетени новостей.

<...> В XII–XIII вв. вместе с развитием духовенства возникло и стало развиваться мирское рыцарское сословие. Возможность принадлежать к нему стала целью низших сословий, горожан и крестьян. Считается, что под непосредственным влиянием рыцарства стала развиваться национальная литература, языком которой был народный, а авторами этих произведений – рыцари. Частью ее является творчество немецких миннезингеров, служившее определенным политическим убеждениям.

В XIV и XV вв. нарастал кризис феодальной системы Римской империи германской нации <...>. В этот смутный период значительного расцвета достигли немецкие города, славившиеся успехами в торговле и ремеслах. С их развитием связано и появление будущей прессы <...>. Кёльн играл большую роль в политической жизни Германии. Большая часть его горожан занималась торговлей. Они образовывали «товарищества», из которых избирались присяжные в городской суд. В 1112 г. была создана торговая гильдия (т.е. сообщество, члены которого были связаны взаимной присягой), называемая «цехом богачей». Около 1200 г. во главе города был городской совет.

В кёльнском торговом регионе слово «газета» в значениях «сообщение о каком-то событии», «объявление», «новость», «послание» употребляется уже в 1300 г. К середине XIII в. в развитие этого типа коммуникации значительный вклад внесли купцы. Первые письма-газеты датируются в Германии 1443 г. В архиве Национального музея Нюрнберга сохранились письма из переписки купца и космографа Михаэля Бехайма. В письме Бехайма, датированном 9 января того же года, содержится такая информация: «Папа Римский с большой свитой выехал из Флоренции в Рим». Настоящим «письмом-газетой» немецкие историки называют послание Валентина Фернандеса из Лиссабона нюрнбергскому купцу Штефану Габлеру. Это письмо датировано 26 июня 1510 г. На шести страницах убористым почерком автор, наряду с некоторыми торговыми новостями из Индии, описывает опасные приключения португальских путешественников в Ост-Индии. Для торговцев была важна не только экономическая, но и политическая информация, например о войнах, восстаниях, беспорядках и т.д.

Развитию письменной коммуникации способствовало и распространение университетов. К началу XVI в. в крупнейших городах Германии существовало девять университетов <...>.

«Письма-газеты» активно использовали ученые, чиновники и служащие, а также князья. Уже тогда существовали «письма-газеты» нескольких типов. Вначале ученые с помощью писем искали контакты с коллегами, а затем стали использовать этот вид коммуникации для обмена новостями и опытом. Постепенно такая переписка приняла систематический характер. Нередко к письмам прилагались записки, носившие характер приложений и даже комментариев. В них, как правило, содержались последние новости, но отнюдь не торгово-экономического характера, а прежде всего – сообщения с театра военных действий, информация о политических и религиозных событиях, а также о научных открытиях. Некоторые немецкие исследователи называют эти приложения-записки «новой газетой» – «нойе цайтунг» (Neue Zeitung), которая предшествовала возникновению более позднего типа изданий, появившихся в начале XVI в. Так, газета «Neue Zeitung von Rom» – «Нойе цайтунг фон Ром» («Новая газета из Рима») сообщала в 1527 г. о взятии Рима войсками Карла V.

Первое издание с использованием слова «газета» в заголовке появилось в 1502 году – «*Newe Zeytung von orient und affgange*». Князья и торговые дома содержали платных корреспондентов в разных городах – центрах торговли. Они собирали новости и отправляли свое-му хозяину пакеты с информацией. В Государственном архиве земли Нижняя Саксония в Ганновере хранятся такие материалы, собранные агентами и рассказывавшие о новостях из канцелярии земли Браунш-вейга-Лунебурга. Эти материалы показывают, что новости уже тогда были интернациональными. Более того, они распространялись далее на немецком, французском, итальянском и голландском языках.

ТЕМА: ПУБЛІЦИСТИКА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ХУ-ХУІ ст.

1. Рассуждение о подлинности так называемой дарственной грамоты Константина (отр.)

<...> Много, очень много обнародовал я книг почти по всем областям знания. В этих книгах я осмеливался выражать свое несогласие с мнением некоторых выдающихся писателей, чей авторитет был непререкаем в течение очень долгого времени. И я возбудил этим против себя негодование у немалого числа людей, которые ненавидят меня за это и называют наглецом и святотатцем. Подумать только, что будут делать эти люди теперь! Как будут они неистовствовать! И если им представится возможность, с какой жадностью схватят они меня и как поспешно повлекут меня на казнь. Ведь я выступаю не только против умерших, но и против живых, я выступаю не против какого-нибудь одного человека, но против многих, я выступаю не только против частных лиц, но и против лиц, облеченных властью. И какой властью! Я дерзаю выступать против верховного первосвященника, который вооружен не одним лишь мирским мечом, как короли и князья, но и мечом церковным. От этого меча ни один государь не укроет тебя своим щитом, повсюду смогут настичь тебя отлучение, анафема, проклятие. А если разумно и говорил и действовал тот, кто сказал: «Я не хочу писать против тех, которые могут вписать меня в проскрипционный список», – то как уж следует мне остерегаться того человека, которому незачем даже прибегать к проскрипциям, который невидимыми стрелами своей власти сможет преследовать меня так неотступно, что мне останется только воскликнуть: «Куда пойду от духа твоего и от лица твоего куда убегу?».

Я не стремлюсь к тому, чтобы преследовать кого-нибудь и писать против кого-либо филиппики. Да не буду причастен я к такому делу! Я стремлюсь только к тому, чтобы удалить из умов людских тяжкие заблуждения, чтобы с помощью советов или упреков отвратить людей от пороков и преступлений.

Я не осмелился бы сказать, что цель моя заключается в том, чтобы другие люди, узнав от меня истину, железом подрезали лозы, буйно разросшиеся вокруг Христова виноградника – папского престола, – и заставили его приносить не тощие дички, а полные гроздья. А если я и делаю это, то разве найдется такой человек, который захочет закрыть либо мне уста, либо себе уши или даже сочтет меня заслуживающим смертной казни? И если такой человек найдется, как должен буду я назвать его, даже если он окажется папой, добрым ли пастырем или глухой змеей, которая не хочет слушать голос заклинателя, а стремится отравить его тело своим ядовитым укусом.

Я знаю, что люди давно уже желают услышать, какое же обвинение предъявляю я римским папам. Я предъявляю им тяжкое обвинение, я обвиняю их либо в беспечном невежестве, либо в чудовищной алчности, которая является идолопоклон-ством, либо в суетном стремлении к власти, которому постоянно сопутствует жестокость. Ибо уже в течение нескольких веков они либо не понимали, что Константинов дар – это подлог, либо сами этот подлог создавали, либо, следуя по стопам своих предшественников, защищали истинность этого дара, о подлож-ности которого они хорошо знали. И этим они бесчестили величие первосвященства, бесчестили память древних пап, бес-честили христианскую веру и все смешивали с убийством, с разрушением и преступлениями. Они утверждают, что город Рим – это их собственность, что им принадлежит королевство Сицилии и Неаполя, им принадлежит вся Италия, Галлия и Испания, германцы и британцы, им вообще принадлежит весь Запад, ибо все это содержится в тексте дарственной грамоты. Итак, все это принадлежит тебе, верховный первосвященник? И ты намереваешься обрести это вновь? Ты хочешь отнять города у королей и князей Запада или заставить королей и князей, чтобы они платили тебе ежегодную дань?

<...> Нельзя допустить, чтобы о деле общественном и как бы цезаревом мы говорили не более торжественным тоном, чем об обычном частном деле. Итак, представлю себе, что я говорю в собрании королей и князей (ведь я в действительности так и поступаю, ибо эта моя речь попадет к ним в руки), обращаюсь к этим высоким лицам так, как если бы они присутствовали здесь и я видел их перед своим взором. К вам обращаюсь я, короли и князья, ибо мне, частному человеку, трудно составить себе представление о том, каков может быть дух государя, я хочу понять ваш образ мысли, хочу постичь вашу душу, прошу ваше-го свидетельства.

Неужели кто-нибудь из вас, если бы оказался вдруг на месте Константина, счел бы себя обязанным даровать другому человеку город Рим, свою родину, столицу всего мира, царя государств, самый могущественный, самый знатный и самый богатый город среди всех, победителя народов, город священ-ный уже одним своим обликом; неужели кто-нибудь счел бы себя должным просто из великодушия отдать другому этот город, а самому затем отправиться в ничтожный город Визан-тий? И вместе с Римом отдать Италию, не провинцию, а влады-чицу провинций, отдать три Галлии, отдать две Испании, отдать германцев, отдать британцев, отдать весь Запад и

лишить себя одного из двух глаз империи? Я не могу поверить, что кто-нибудь сделает это, будучи в здравом уме <...>.

2. Нікколо Маккіявеллі. «Державець»

(фрагменти)

Треба вміти добре приховувати свій характер і обов'язково опанувати майстерність прикидатися і вдавати. Люди такі прос-такуваті й так готові коритися сьогочасній необхідності, що ко-жен бажаючий завжди знайде тих, хто дозволяє себе обдурю-вати.

- Помірований правитель не може й не повинен бути вірним своїй обіцянці, якщо це стає йому не вигідним або якщо щезли ті причини, що примусили його дати слово. Якби люди були чесними, це була б погана порада. Але всі вони схильні до зла, схильні свідомо чи несвідомо перейти на бік тих, хто заслуговує не похвали, а осуду. Тому правитель не зобов'язаний бути вірним людям.

- Марно йти до політичної мети, використовуючи такі засоби, що приречені на невдачу. Без огляду на те, яка мета обрана – добра чи зла. Це справедливо як для святих політиків, так і для грішних. Адже святий, як і грішник, прагне успіху.

- Для досягнення політичної мети завжди потрібна сила. Якщо якась сторона перемагає, то це означає, що вона має більше сили, а не більше права.

- Існують періоди хаосу, протягом яких часто досягають успіху очевидні пройдисвіти. Тоді незмірно зростає цинізм – люди не гребують нічим заради вигоди. Але навіть у такі часи вигідно вдавати добродішності, обманюючи нею простаків.

- Заради успіху політик обов'язково й завжди повинен удавати щиру побожність.

- Людина при владі, яка бажає творити тільки добро, неминуче загине серед натовпу злих.

- Якщо уважно придивитися, то завжди можна побачити, як часто те, що здається добродішністю, веде до погибелі, а через те, що здається вадю, можна досягнути безпеки і благо-получчя.

- Політики стануть кращими, якщо правитимуть людьми, що поважають чесноти, а не тими, які байдужі до моралі. Пове-дінка політиків може поліпшитися й тоді, коли всі скоєні ними злочини негайно стають загальновідомими, коли людям не забо-роняють відкривати рота.

- Природі людей не вистачає гнучкості... Вони хочуть жити день за днем і не вірять, що може настати те, чого досі не було... Люди дуже рідко міняють свої думки про когось, зокрема про політиків.
- «Краще робити й каятися, ніж не робити й каятися» (*Боккаччо*). Адже дії породжують нові рішення, які у бездіяльності залишилися б непоміченими.
- Якщо ти сам собі допоможеш, тобі стануть допомагати всі.

3. Шарль Луї де Монтеск'є «Персидские письма»

Письмо XXIV. Рика к Иббену в Смирну

Вот уже месяц, как мы в Париже, и все это время мы пре-бывали в постоянном движении. Приходится немало похлопо-тать, прежде чем найдешь пристанище, разыщешь людей, к которым есть рекомендации, и обзаведешься необходимыми вещами, ибо здесь неожиданно обнаруживаешь, что многого тебе не хватает.

Париж так же велик, как Испагань. Дома в нем очень высокие; право, можно подумать, что все обитатели их — звез-дочеты. И, разумеется, город, построенный в воздухе, город, в котором шесть-семь домов нагромождены друг на друга, крайне многолюден, так что когда все выходят на улицу, получается изрядная толчея.

Ты не поверишь, пожалуй: за тот месяц, что я здесь нахо-жусь, я еще не видал, чтобы тут кто-нибудь ходил не спеша. Никто на свете лучше французов не умеет пользоваться своими ногами: здесь люди бегут, летят. Они упали бы в обморок от медлительных повозок Азии, от мерного шага наших верблю-дов. Что касается меня, я вовсе не приспособлен для такой беготни и хожу по улицам, не меняя своей обычной походки; поэтому я порою прихожу в бешенство, как настоящий христи-анин: еще куда ни шло, что меня обдают грязью с ног до голо-вы, но я никак не могу примириться, что неизменно, неминуемо получаю удары локтями. Человек, настигающий и обходящий меня, вынуждает шарахаться в сторону; другой, пересекая мой путь в противоположном направлении, вдруг толкает меня обратно на то место, с которого сшиб первый; не успею я пройти и сотни шагов, как уже чувствую себя таким разбитым, словно прошел миль десять.

Не думай, что я могу уже теперь основательно рассказать тебе о нравах и обычаях европейцев: я и сам-то имею о них лишь поверхностное представление, и пока что мне еле хватает времени на то, чтобы изумляться. Французский король [Людовик XIV] — самый могуще-ственный монарх в Европе. У него нет золотых россыпей, как у его соседа, короля Испании, и

все же у него больше богатств, чем у последнего, ибо он извлекает их из тщеславия своих подданных, а оно куда доходнее золотых россыпей. Он затевал большие войны или принимал в них участие, не имея других источников дохода, кроме продажи титулов, и благодаря чуду человеческой гордыни его войска всегда были оплачены, крепости укреплены и флот оснащен.

Впрочем, этот король – великий волшебник: он прости-рает свою власть даже на умы своих подданных; он заставляет их мыслить так, как ему угодно. Если у него в казне лишь один миллион экю, а ему нужно два, то стоит ему только сказать, что одно экю равно двум, и подданные верят. Если ему приходится вести трудную войну, а денег у него вовсе нет, ему достаточно внушить им, что клочок бумаги – деньги, и они немедленно с этим соглашаются. Больше того, он внушает им, что его при-косновение излечивает их от всех болезней [французским королям приписывался дар исцелять наложением рук]: вот как велики сила и могущество его над умами! То, что я говорю тебе об этом государе, не должно тебя удивлять: есть и другой волшебник, еще сильнее его, который повелевает умом этого государя даже больше, чем последний властвует над умом других людей. Этот волшебник зовется папой. Он убеждает короля в том, что три не что иное, как единица, что хлеб, который едят, не хлеб, и что вино, которое пьют, не вино, и в тысяче тому подобных вещей.

Я слышал о короле такие рассказы, которые граничат с чудом, и не сомневаюсь, что тебе трудно будет поверить им. Говорят, что в то время, как он вел войну с соседями, заключившими против него союз, в его королевстве находилось бес-численное множество невидимых врагов [янсенистов]. Добав-ляют, что он разыскивал их в течение более тридцати лет и, несмотря на неутомимые усилия некоторых дервишей [иезуи-тов], пользующихся его доверием, не мог найти ни одного. Они живут с ним, находятся при его дворе, в его столице, в его войсках, в его судилищах; и тем не менее, говорят, как это для него ни прискорбно, ему придется умереть, так и не обнаружив их. Можно было бы сказать, что они существуют вкупе и ничего не представляют собою в отдельности: это – тело, но без членов. Насылая на короля несловимых врагов, свойства и назначение которых превышают его собственные, небо несомненно хочет наказать этого государя за то, что он не соблюдал достаточной умеренности по отношению к своим побежденным врагам.

Я буду писать тебе и впредь и расскажу тебе о вещах, весьма далеких от персидских нравов и свойств. Нас с тобою носит одна и та же Земля, но люди той страны, где живу я, и той, где пребываешь ты, весьма различны.

Из Парижа, месяца Ребиаба 2, 4-го дня, 1712 года.

4. Вольтер «О страшном вреде чтения»

Мы, Юсуф Хериби, божьей милостью муфтий священной Оттоманской империи, свет от света, избранный из избранных – всем правоверным, читающим эти строки, шлем глупость и благословение.

Так совершилось, что Саид-Эфенди [Саид-Эфенди – турецкий посол, который у 1721 г. основал первую типографию в Константинополе], бывший посланник Великой Порты в маленьком государстве, называемом Франк-Римом [Франция – Рим], ввез к нам в употребление зловредное книгопечатание, не спросив совета по поводу этого новшества у наших братьев кади, имамов имперского города Стамбула и, в особенности, у факиров, известных своим усердием в борьбе с разумом, – Магомету и нам показалось полезным осудить, изгнать, предать анафеме вышеупомянутое адское изобретение по следующим изложенным ниже причинам.

1. Легкость распространения мыслей ведет, очевидно, к уничтожению невежества, охраняющего и спасающего все цивилизованные государства.

2. Следует опасаться, что среди книг, привезенных с Запада, найдутся книги по сельскому хозяйству и по средствам распространения механических искусств, а эти сочинения, боже упаси, могут пробудить гений наших сельских хозяев и наших фабрикантов, развить промышленность, увеличить их богатства и поднять их когда-нибудь в будущем на духовную высоту, внушить им любовь к общему благу, чувства, противоречащие здравой доктрине.

3. Возможно, что у нас появились бы исторические книги, свободные от чудесного, благодаря которому нация не выходит из состояния счастливой глупости. Такие книги неосторожно могли бы воздать должное хорошим и дурным поступкам и рекомендовать людям справедливость и любовь к родине, что не соответствует правам нашей страны.

4. Они могут, усилив почитание бога и скандально утверждая в печати, что он все собою наполняет, уменьшить число паломников в Мекку и Медину и нанести этим страшный вред спасению души.

5. Случилось бы, конечно, что, прочтя у иностранных авторов про заразные болезни и про то, как их предупредить, мы бы, к нашему несчастью, получили возможность оградиться от чумы, что было бы ужасным покушением на законы провидения.

По этим и другим причинам, в назидание правоверным, ради блага их души воспрещаем читать книги под страхом вечного проклятия. И опасаясь, что, поддавшись дьявольскому искушению, они стали бы просвещаться, мы запрещаем отцам и матерям учить детей читать и писать. И чтобы предупредить всякое нарушение нашего приказа, мы строго воспрещаем им думать, под страхом тех же наказаний; повелеваем всем правоверным доносить властям о каждом, кто сможет произнести три связных фразы, из

которых можно было бы вывести ясное и определенное заключение. Приказываем, чтобы во всех разго-ворах употреблялись бы только слова, ничего не значащие, по старинному обычаю Великой Порты.

И чтобы помешать проникновению контрабандой в свя-щенный имперский город какой-нибудь мысли – мы специаль-но назначаем нашего первого доктора, рожденного в одном из западных болот: доктор этот, уже умертвивший четырех членов оттоманской семьи, более, чем кто-либо, заинтересован пре-дотвратить появление в стране всяких знаний. Мы даем ему этим приказом власть хватать всякую мысль, появившуюся письменно или устно у ворот города, и приводить таковую мысль, связанную по рукам и ногам, чтобы мы могли подверг-нуть ее такому наказанию, какому найдем нужным.

Дан в нашем дворце глупости 7 луны Мухарема, года 1143 гиджры [в переводе на европейское летоисчисление – 1730 г.].

6. Дені Дідро «Племянник Рамо» (отр.)

...Но я помню время, когда вы приходили в отчаяние оттого, что вы только обыкновенный человек. Вы никогда не будете счастливы, если доводы «за» и «против» одинаково будут вас удручать; вам следовало бы прийти к определенному мнению и уже в дальнейшем придерживаться его. Даже согласившись с вами, что люди гениальные обычно бывают странны, или, как говорится, нет великого ума без капельки безумия, мы не отречемся от них; мы будем презирать те века, которые не создали ни одного гения. Гении составляют гордость народов, к которым принадлежат; рано или поздно им воздвигаются статуи и в них видят благодетелей человеческого рода. Да не прогневаается премудрый министр, на которого вы ссылаетесь, но я думаю, что если ложь на краткий срок и может быть полезна, то с течением времени она неизбежно оказывается вредна, что, напротив того, правда с течением времени оказывается полезной, хотя и может статься, что сейчас она принесет вред. А тем самым я готов прийти к выводу, что гений, описывающий какое-нибудь всеобщее заблуждение или открывающий доступ к некоей великой истине, есть существо, всегда достойное нашего почитания. Может случиться, что это существо сделается жертвой предрассудка или же законов; но есть два рода законов: одни – безусловной справедливости и всеобщего значения, другие же – нелепые, обязанные своим признанием лишь слепоте людей или силе обстоятельств. Того, кто повинен в их нарушении, они покрывают лишь мимолетным бесчестьем – бесчестьем, которое со временем падает на судей и на народы, и падает навсегда. Кто ныне опозорен – Сократ или судья, заставивший его выпить цикуту?...

ТЕМА: Журналістика Просвітництва в Америці

1. Автобіографія Бенджаміна Франкліна (отр.)

Глава I. Дорогой сын!

<...> Когда я раздумываю над своей удачей – а я это де-лаю частенько, – то мне иногда хочется сказать, что, будь у меня свобода выбора, я бы не возражал снова прожить ту же жизнь с начала и до конца; мне только хотелось бы воспользоваться преимуществом, которым обладают писатели: выпуская второе издание, они исправляют в нем ошибки, допущенные в первом. Вот и мне тоже хочется заменить некоторые эпизоды, поставив лучшее на место худшего. И все же и при невозможности осуществить это я все равно согласился бы снова начать ту же жизнь. Но поскольку рассчитывать на подобное повторение не приходится, то, очевидно, лучший способ вернуть прошлое – это припомнить все пережитое; а для того, чтобы воспоминания дольше сохранились, их лучше изложить на бумаге.

<...> С малых лет я страстно любил читать и все те не-большие деньги, которые попадали мне в руки, откладывал на покупку книг. Я очень любил путешествия. Первым моим приобретением были сочинения Бениана в отдельных томиках. Позднее я их продал, чтобы иметь возможность купить собрания исторических произведений Р. Бертона; это были небольшие книжечки, по дешевке приобретенные у бродячего торговца, числом сорок. Небольшая библиотека моего отца состояла из религиозно-полемических сочинений, большинство из которых я прочел. С тех пор я не раз сожалел о том, что в то время, когда у меня была такая тяга к знанию, в мои руки не попали более подходящие книги, так как уже было решено, что я не буду священником. Среди этих книг были и «Жизне-описания» Плутарха, которыми я зачитывался; и сейчас еще я считаю, что это очень пошло мне на пользу. Была также книга Дефо, озаглавленная «Опыт о проектах», и сочинение доктора Мезера «Опыты о том, как делать добро». Эти книги, возможно, оказали влияние на мой духовный склад, что отразилось на некоторых важнейших событиях моей жизни.

<...> За очень короткий срок я достиг значительных успехов в этом деле и оказывал своему брату большую помощь. Теперь у меня был доступ к более хорошим книгам. Я свел знакомство с учениками книготорговцев, что давало мне возможность одалживать то одну, то другую книжку, и я всегда старался возвращать их аккуратно и не пачкать. Частенько я просиживал за

чтением в своей комнате чуть не всю ночь напролет, если книга была одолжена вечером, а вернуть ее надо было рано утром, чтобы ее не хватились.

<...> Примерно в это время мне попался в руки разрозненный том «Зрителя». Это был том третий. До сих пор я еще не видел ни одного. Я купил его, неоднократно перечитывал от корки до корки и был от него в совершенном восхищении. Слог показался мне бесподобным, и я решил, насколько возможно, ему подражать. С этой целью я взял некоторые очерки и кратко записал смысл каждой фразы, затем я отложил их на несколько дней, а потом попытался восстановить текст, не заглядывая в книгу и излагая смысл каждой фразы так же полно и подробно, как в оригинале, для чего я прибегал к таким выражениям, которые мне казались уместными. Затем я сравнил своего «Зрителя» с подлинником, обнаружил некоторые свои ошибки и исправил их. Но оказалось, что мне не хватало то ли запаса слов, то ли сноровки в их употреблении, а это, как я полагал, я бы уже теперь приобрел, если бы продолжал писать стихи; ведь постоянные поиски слов одинакового значения, но различной длины, которые подошли бы под размер, или различного звучания для рифмы принудили бы меня непрерывно искать разнообразия, а кроме того, все эти разнообразные слова закрепились бы у меня в уме и я был бы над ними хозяином. Тогда я взял некоторые из напечатанных в «Зрителе» историй и переложил их в стихи; когда же я как следует забыл прозаический оригинал, то принялся переделывать их обратно в прозу.

Иногда я в беспорядке перетасовывал свои конспективные записи и через несколько недель пытался расположить их наилучшим образом, прежде чем составлять законченные фразы и дописывать очерки. Это должно было научить меня упорядоченному мышлению. Сравнивая затем свое сочинение с оригиналом, я находил множество ошибок и исправлял их; но иногда я льстил себя мыслью, что в некоторых незначительных деталях мне удалось улучшить изложение или язык, и это заставляло меня думать, что со временем я, пожалуй, стану неплохим писателем, к чему я всячески стремился. Я мог выделить для этих упражнений и для чтения время только ночью после работы, или утром до работы, или по воскресеньям, когда я старался оставаться один в типографии, избегая, насколько возможно, посещать общественное богослужение, чего от меня неуклонно требовал отец, когда я находился на его попечении, — я и до сих пор считал это своей обязанностью, хотя и не мог, как мне казалось, позволить себе тратить на это время <...>.

Глава VI

@ Вот названия этих добродетелей с соответствующими наставлениями:

1. Воздержание. — *Есть не до пресыщения, пить не до опьянения.*
2. Молчание. — *Говорить только то, что может принести пользу мне или другому; избегать пустых разговоров.*

3. Порядок. – *Держать все свои вещи на их местах; для каждого занятия иметь свое время.*
4. Решительность. – *Решаться выполнять то, что должно сделать; неукоснительно выполнять то, что решено.*
5. Бережливость. – *Тратить деньги только на то, что приносит благо мне или другим, то есть ничего не расточать.*
6. Трудолюбие. – *Не терять времени попусту; быть всегда занятым чем-либо полезным; отказываться от всех ненужных действий.*
7. Искренность. – *Не причинять вредного обмана, иметь чистые и справедливые мысли; в разговоре также придерживаться этого правила.*
8. Справедливость. – *Не причинять никому вреда; не совершать несправедливостей и не опускать добрых дел, которые входят в число твоих обязанностей.*
9. Умеренность. – *Избегать крайностей; сдерживать, насколько ты считаешь это уместным, чувство обиды от несправедливостей.*
10. Чистота. – *Не допускать телесной нечистоты; соблюдать опрятность в одежде и в жилище.*
11. Спокойствие. – *Не волноваться по пустякам и по поводу обычных или неизбежных случаев.*
12. Целомудрие. – *Похоти поддавайся редко, единственно для здоровья или продолжения рода.*
13. Скромность. – *Подражать Иисусу и Сократу.*

2. Франклин «О работоторговле»

Редактору «Федеральной газеты» 23 марта 1790 года

Сэр, читая вчера в вашей замечательной газете речь мис-тера Джексона, произнесенную им в Конгрессе против вмешательства Конгресса в дела работоторговли или попыток улучшить положение рабов, я вспомнил нечто подобное, изреченное устами члена дивана Алжира – Сиди Магомет Ибрагима. Эта речь была произнесена сто лет назад, и подробную запись ее вы можете видеть в консульском отчете 1687 года Мартина – консула в Алжире. Эта речь была направлена против удовлетворения петиции секты *Erika*, или пуритов, обратившихся с просьбой об уничтожении пиратства и рабства ввиду их несправедливости. Мистер Джексон не ссылается на эту речь. Возможно, он не видел ее. Но если мы могли обнаружить в выразительной речи мистера Джексона некоторые из рассуждений Сиди Магомет Ибрагима, это только доказывает, что интересы и умы людей всех стран и климатов действуют удивительно одинаково всякий раз, когда люди оказываются в сходных обстоятельствах. В переводе речь этого африканца звучит так:

«Нет бога кроме Аллаха, и Магомет – пророк его».

Представляют ли себе эти *Erika*, каковы будут последствия удовлетворения их петиций? Если мы прекратим набеги на корабли христиан, как сможем мы снабжаться товарами, которые производятся в их странах и которые необходимы нам?

А если мы не будем обращать захваченных в плен христиан в рабство, кто в столь жарком климате станет обрабатывать наши поля? Кто будет выполнять черную работу в нашем городе, в наших семьях? Должны ли мы быть в таком случае рабами самим себе? Не надлежит ли нам, мусульманам, проявлять больше сострадания и больше благосклонности к своим соотечественникам, нежели к этим христианским собакам? У нас теперь более пятидесяти тысяч рабов в самом Алжире и в его окрестностях. Это количество скоро начнет уменьшаться и сойдет на нет, если сюда не вольются новые пополнения. Если, стало быть, мы прекратим захват и грабеж кораблей неверных и перестанем превращать матросов и пассажиров этих кораблей в рабов, наши поля перестанут плодоносить, так как мало будут обрабатываться; квартирная плата в городе упадет наполовину, а у правительства будет отнят один из источников доходов, представляющий собой часть захваченных богатств! И все это ради чего? Ради того, чтобы удовлетворить прихоть этой причудливой секты, которая хотела бы не только заставить нас отказаться от обращения в рабство новых христиан, но даже отпустить на волю тех, которые у нас есть.

Но кто возместит хозяевам их убытки? Согласится ли сделать это государство? Достаточно ли богата для этого наша казна? Сделают ли это *Erika*? В состоянии ли они это сделать? А не думают они, что, совершая справедливость для рабов, они совершают большую несправедливость по отношению к их собственникам? А как быть с рабами, отпущенными на волю? Немногие из них захотят возвратиться на родину, хотя хорошо знают, что там их ожидают еще большие лишения. Они не примут нашей священной религии, они не усвоят наших обычаев; наш народ не осквернит себя смешанными браками с рабами. Может быть, мы должны сделать их нищими, просящими подаяния на наших улицах, или поставить под угрозу разграбления ими нашей собственности? Для человека, привыкшего к рабству, труд не может служить средством существования, когда его не принуждают. И что же достойного сострадания в их настоящем положении? Разве они не были рабами в своих собственных странах?

Разве Испанией, Португалией, Францией и Италией не управляют деспоты, которые всех подданных, без исключения, держат в рабстве? Даже в Англии с матросами обращаются как с рабами. Всякий раз, когда этого пожелает правительство, их хватают и насильно сажают на военные корабли; за низкую плату или за одну только пищу их заставляют не только трудиться, но и сражаться – лучше ли это, чем то, что мы даем своим рабам? Разве ухудшается их положение от того, что они попадают в наши руки? Нет, они только меняют одно рабство на другое, и я бы сказал, на лучшее, ибо их приводят в страну, где светит и сияет в полном блеске солнце Ислама. Здесь они имеют возможность познакомиться с единственно истинным вероуче-

нием и тем самым спасти свои бессмертные души. Те же, кото-рые остаются на родине, не имеют такого счастья. Отсылая рабов на родину, мы, стало быть, отсылаем их из царства света в царство тьмы.

Я повторяю свой вопрос: что же делать с отпущенными рабами? Я слышал, предлагают, чтобы освобожденные рабы заселили пустыни, где так много земли, на которой они могли бы существовать и где бы они процветали как свободное госу-дарство. Но я сомневаюсь, чтобы они, столь мало склонные к работе без принуждения и слишком невежественные, способны были установить хорошее правление. Кроме того, дикие арабы тут же уничтожили бы их или снова поработили. Пока они служат нам, мы заботимся о том, чтобы они были обеспечены всем необходимым, и обращаемся с ними гуманно. Работники в их странах, как мне известно, питаются, одеваются и живут гораздо хуже. Положение большинства из них уже улучшено и не требует дальнейшего улучшения. Здесь их жизнь в безо-пасности. Они не подлежат вербовке в солдаты, и их не заставляют перерезывать друг другу их христианские глотки, как это делается на войне в их собственных странах. Если некоторые из религиозных сумасшедших фанатиков, надоеда-ющих нам теперь своими глупыми прошениями, в припадке слепого рвения освободили своих рабов, то не великодушие и не человеколюбие побуждало их к этому, а сознание тяжести грехов и надежда на избавление от проклятия за мнимую заслугу свершения такого доброго дела.

Как глубоко они ошибаются, считая, что Коран запрещает рабство! А две такие заповеди, чтобы не сослаться на большее число, как: «*Господин, относись к своим рабам с добротой; рабы, служите своим господам с весельем и преданностью*» – что это, как не очевидное доказательство противоположного? Не может быть запрещено этой священной книгой и пиратство в отношении неверных; из нее хорошо известно, что бог отдал мир и все содержащееся в нем своим верным мусульманам, которые должны обладать всем этим, как только они его завою-ют. Пусть же мы не услышим более этого отвратительного предложения об освобождении христиан-рабов, принятие кото-рого через обесценение земель и домов привело бы в упадок наше имущество и лишило бы, таким образом, многих поря-дочных граждан их собственности, создало бы всеобщее недо-вольство, вызвало бы мятежи, угрожающие правительству и производящие всеобщий беспорядок и смятение. Поэтому я не сомневаюсь, что это разумное собрание предпочтет удобство и счастье целой нации правоверных прихоти нескольких *Erika* и отклонит их прошение».

В результате, как сообщает Мартин, диван пришел к следующему решению: «В лучшем случае *сомнительным* является учение, со-гласно которому грабить и обращать в рабство христиан – не-справедливо; ясно, что в интересах государства следует про-должать эту практику. Поэтому петицию следует отклонить».

Соответственно она была отклонена.

Не можем ли мы, мистер Браун, смело предсказать, исхо-дя из вышеупомянутого, что до тех пор, пока сходные мотивы вызывают в умах

людей сходные мнения и решения, петиции в английский парламент (не говоря уже о других законодательных учреждениях) и дебаты по ним будут иметь подобный же исход?

За сим, сэр, Ваш постоянный читатель и покорный слуга

Историк.

Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста / Д.С. Авраамов. — М.: Мысль, 1991. — 158 с.

2. Аристотель. Сочинения : и 4 т. / Аристотель. — М. : Мысль, 1993. — С. 3—79.

3. Блюм Р. Етика засобів масової інформації: проблематика та практика / Р. Блюм // Сучасне та майбутнє в плюралістичному суспільстві / за ред. Л.З. Москаленка та ін. — К. : Центр вільної преси, 1999. — С. 82—87.

4. Всемирный доклад ЮНЕСКО по коммуникации и информации 1999—2000 гг. — М., 2000. — С. 39.

5. Глібовицький Є. Київська газета "Сегодня" шукає собі господаря / Є. Глібовицький // ТСН, "1+1". — 2001. — 18 трав.

6. Головатий С. Радіо Вільна Європа / С. Головатий // Радіо Свобода. — 2001. — 9 січ.).

7. Гонгадзе Г. Куди пливе "Титанік" української журналістики? / Г. Гонгадзе // Українська правда. — К. : Брама.

8. Гонгадзе став жертвою міжкланової боротьби // Українська правда. — 2000. — 8 лист, 0

9. Гюго В. Отверженные : роман : в 2 т. / В. Гюго ; пер. с фр.; предисл. М. Толмачева. — Минск, 1989. — Т. 1.

10. Декларация обязанностей и прав журналистов // Франция: общие сведения о праве по вопросам печати. — 1995. — №37. — Рос.-фр. — Сер. Информационные и учебные материалы.

11. Дживелегов А.К. Возрождение / А.К. Дживелегов. — М.; Л., 1924.

12. Ещенко Т. День народження Гонгадзе / Т. Ещенко // День. — 2001. — 30 трав.

13. Животко А. Історія української преси / А. Животко. — Мюнхен, 1989—1990.

14. Законодавство // Голос України. — 1997. — 14 лист.

15. Законодавство України : Про пресу України: Інформація і свобода слова. — К. : Молодь, 1997.

16. Здоровега В.Й. Вступ до журналістики / В.Й. Здоровега. —Л.,1995.

17. Здоровега В.Й. Преса і влада / В.Й. Здоровега // Укр. періодика: історія і сучасність: тези доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теорет. конф. 9—10 груд. 1993 р. — Л., 1993. — С. 8—13.

18. Здоровега В.Й. Українська періодика у сучасному національному просторі /В.Й. Здоровега // Укр. періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. Третьої всеукр. наук.-тсорет. конф. 22—23 груд. 1996 р. — Л., 1995. — С. 11—18.

19. Історія зарубіжної літератури / М.С. Шаповалова, Г.Л. Рубанова, В.Л. Моторний. — Л. : Вища шк. Вид-во при Львів, ун-ті, 1982.

20. Кант #. Из "Лекций по этике" (1780— 1782)/И. Кант// Этическая мысль: пауч.-публицист, чтения. — М. : Политиздат, 1985. — С. 299—333.

21. Капустин А. "Бархатная цензура". Украинские журналисты продолжают бороться за

право свободно осуществлять свой профессиональный долг / Л. Капустин // Независимая газета. — 2000. — 19 мая.

22. Карлсон М. Солідарність у Європі: формування послідовної політики трансформації та інтеграції / М. Карлсон // Економічний часопис. — 1997. — № 6—7.

23. Карпачова Н. Право на інформацію: свобода слова, думки, вільного вираження поглядів : щорічна доповідь Уповноваженого з прав людини / Н. Карпачова // Голос України. — 2001. — 10 груд.

24. Кодекс професійної етики українського журналіста // Журналіст України. — 1997. — № 5—6.

25. Конституція України. — К. : Преса України, 1996. — 80 с.

26. Кузнецова О.Д. Гарантировать журналисту особую социальную защиту / О.Д. Кузнецова // Журналистика в 1995 году : тез. науч.-практ. конф.: в 5 ч. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. — Ч. 3. — С. 10—12.

27. Кузнецова О.Д. До проекту Кодексу етики журналіста України / О.Д. Кузнецова // Укр. журналістика: історія і сучасність: вісн. Львів, ун-ту. — 1997. — С. 21—25. — Сер. Журналістика.

28. Кузнецова О.Д. Журналістська етика та етикет: основи теорії, методики, дослідження трансформації незалежних видань України, регулювання моральних порушень: монографія / О.Д. Кузнецова. — Л.: Світ, 1998.

29. Кузнецова О.Д. Основи масової комунікації : навч. посіб. / О.Д. Кузнецова. — Л. : РВВ Львів, ун-ту, 1996. — 170 с.

30. Кузнецова О.Д. Правові гарантії незалежності преси / О.Д. Кузнецова // Українська періодика: історія і сучасність : Четверта всеукр. наук.-теорет. конф., 19—20 груд. 1997 р. — Л., 1997. — С. 142—145.

31. Кузнецова О.Д. Правові й етичні норми журналістики : тексти лекцій / О.Д. Кузнецова. — Л. : РВВ Львів, ун-ту, 1993.

32. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук / О. Кульчицький. — Мюнхен ; Львів, 1997.

33. Лазутина Г.В. Технология и методика журналистского творчества : метод, указания / Г.В. Лазутина. — М. : Изд-во МГУ, 1988.

34. Малахов В.А. Етика : курс лекцій / В.Л. Малахов. — 2-ге вид., переробл. і доп. — К.: Либідь, 2000.

35. Милль Дж.-Ст. О свободе / Дж.-Ст. Милль. — Лейпциг, 1861.

36. Мильтон Дж. О свободе печати / Дж. Мильтон. — М., 1907.

37. Москаленко А.З. Вступ до журналістики / А.З. Москаленко. — К.: Школяр, 1997. — 297 с.

38. Москаленко А.З. Два кити / А.З. Москаленко. — К., 1997. — 36 с.

39. Москаленко А.З. Етика журналіста: між боротьбою за тираж і об'єктивною інформацією / А.З. Москаленко // Матеріали наук.-практ. конф. "Українська журналістика — 97" / за заг. ред. А.З. Москаленка. — К.: Центр вільної преси, 1997.

40. Москаленко А.З. Журналістика в умовах гласності / А.З. Москаленко. — К., 1997.

41. Москаленко А.З. Комунікативна політологія / А.З. Москаленко. — К., 1997. — 60 с.

42. Москаленко А.З. Теорія журналістики : підручник / А.З. Москаленко. К.: Експрес — об'ява, 1998. — 334 с.

43. Мюллер Й.П. Що таке етика мас-медіа? / Й.П. Мюллер // Сучасне та майбутнє в плюралістичному суспільстві / за ред. Л.З. Москаленка та ін. — К. : Центр вільної преси. 1999. — С. 77—82.

44. Науковий коментар Кримінального кодексу України / проф. М.Й. Коржанський. — К. : Атіка : Академія : Ельга-Н, 2001.

45. Орепдарчук Г. Гуманістичні виміри істини / Г. Орепдарчук // Гуманізм і духовність у контексті культури. — Дрогобич, 1996. — Кн. 1.

46. Ориу М. Основы публичного права / М. Ориу. — М., 1929.

47. Поппельман Б. Независимая журналистика и самоконтроль / Б. Поппельман // Право радио и телевидения в России: на пути к новой организации электронной преем. — Гамбург; СПб.: Невское время, 1994.
48. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
49. Прайс М. Телевидение, телекоммуникации и переходный период: право, общество и национальная идентичность / М. Прайс. — М., 2000.
50. Приступенко Т.О. Державна підтримка преси: порятунок чи пастка? / Т.О. Приступенко // Журналіст України. — 1997. — № 5—6. — С. 12—14.
51. Приступенко Т.О. Деякі аспекти етичної діяльності вітчизняних журналістів під час виборчих баталій / Т.О. Приступенко // Публіцистика і політика : зб. наук, праць / за ред. проф. В.І. Шкляра. — К., 2001. — Вип. 2.
52. Приступенко Т.О. Правові засади функціонування сучасних засобів масової комунікації України : монографія / Т.О. Приступенко ; за ред. В. В. Різуна ; Київ. нац. ун-т імені Т.Г. Шевченка — К., 2000.
53. Приступенко Т.О. Свобода преси в Україні / Т.О. Приступенко // Журналіст України. — 1994. — № 1—2. — С. 12—14.
54. Приступенко Т.О. Тенденції розвитку свободи преси в Україні / Т.О. Приступенко // Вісн. Київ. ун-ту. — К., 1993. — С. 31—42. — Сер. Журналістика.
55. Різун В.В. Роль ЗМК в демократичному суспільстві / В.В. Різун // Публіцистика і політика: зб. наук, праць / за ред. проф. В.І. Шкляра. — К., 2001. — Вил. 2.
56. Робеспьер М. Речь о свободе печати / М. Робеспьер. — М., 1806.
57. Сиберт Ф.С. Четыре теории прессы / Ф.С. Сиберт, У. Шрамм, Т. Питерсон. — М., 1998.
58. Словарь по этике / под ред. И.С. Кона. — 4-е изд. — М. : Политиздат, 1981.
59. Слоун В. Краще мати пресу без уряду, аніж уряд без преси / В. Слоун // День. — 2001. — 15 трав.
60. Станиславский К.С. Избранное / К.С. Станиславский ; состав. Ю.С. Калашников, В.Н. Прокофьев. — М. : Всерос театр, о-во, 1982.
61. Стенхольм О. Защита общества от злоупотребления свободой печати / О. Стенхольм // Междунар. жизнь. — 1993. — № 10.
62. Толмачев М. Предисловие к роману Виктора Гюго "Отверженные" / М. Толмачев // Гюго В. Отверженные : роман : в 2 т. / В. Гюго. — Минск, 1989. — Т. 1.
63. Україна: інформація і свобода слова : зб. законодавчих актів, нормативних документів та статей фахівців / у поряд. А.М. Затворний. — К.: Молодь, 1997.
64. Українське законодавство : Засоби масової інформації. — К., 1999.
65. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме / М. Хайдеггер // Проблема человека в западной философии. — М., 1988.
66. Шкляр В.І. Преса керована і преса керуюча / В.І. Шкляр // Українська періодика: історія і сучасність : тези доп. і повідомл. Всеукр. іаук.-теорст. копф. 9—10 груд. 1993 р. — Л., 1993. — С 13—17.
67. Шкляр В.І. Соціальна норма і престиж преси / В.І. Шкляр // Укр. періодика: історія і сучасність / за ред. М.М. Романюка. — Л., 1997. — С. 25—28.
68. Юшкявичус Г. Предисловие / Г. Юшкявичус // Законодательство Российской Федерации о СМИ. — М.: Гардарики, 1996.

Навчальне видання

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Хрестоматія

**(МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ,
САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ)**

Відповідальний за випуск Г.І.Марчук